

Samen thuisgeven

publiek-private samenwerking als uitweg uit de opvangcrisis

Opstellers

Henrica de Vries, gemeente Kampen

Karel Jungheim, Protestantse Kerk in Nederland

Laura Prat Bertrams, gemeente Kampen

Augustus 2022

Inhoud

1. Nood in de opvang	3
2. Asielopvang is een humanitaire opgave: de kerk voelt zich geroepen	3
3. Kamper Aanpak Ontheemden	4
5. Kleinschalig asielmodel: landelijke introductie Kamper Aanpak Ontheemden	6
6. Kritische succesfactoren Kamper Aanpak Ontheemden	7
7. Collectief en visie Thuisgevers	7
8. Voorstel landelijke introductie Kamper Aanpak Ontheemden	8

1. Nood in de opvang

‘Crisis in Ter Apel – Wachten in de stank van poep en plas’¹, ‘Veiligheidsregio’s worstelen: in veel regio’s nog geen plek voor statushouders’², ‘Nederland zakt voor zijn examen menselijkheid’³.

Een kleine greep uit de vele nieuwsberichten van de afgelopen tijd. Het geeft aan hoe Rijk, veiligheidsregio’s, gemeenten én samenleving worstelen met de opvang en huisvesting van ontheemden – vluchtelingen, asielzoekers en statushouders. Er ligt een enorme – politieke en maatschappelijke – opgave als het gaat over de opvang en huisvesting van Oekraïense vluchtelingen, asielzoekers en statushouders. Zonder labeltjes gaat het hier om de opvang van mensen.

Asielcrisis

Door gelijkblijvende instroom van asielzoekers, beperkte uitstroom van statushouders en een structureel tekort aan asiellooties is de asielopvang vastgelopen. Het tekort is en wordt ook groot door tekort aan personeel en een hoog ziekteverzuim. Op 17 juni 2022 is daarom de nationale crisisstructuur in werking gesteld. Op dit moment verblijft een derde van de asielzoekers in noodopvang of crisisnoodopvang. Bovendien overnachten regelmatig tientallen asielzoekers op stoelen of in de buitenlucht.

Van de mensen die in de asielopvang verblijven, heeft ruim een derde (circa 15.000) al enige maanden een status⁴ en wacht op woonruimte in een gemeente. De opvang van asielzoekers en de huisvesting van statushouders zijn als communicerende vaten met elkaar verbonden; als statushouders sneller kunnen doorstromen, geeft dat ruimte in de reguliere asielopvang en is crisisnoodopvang niet langer aan de orde.

Advies ACVZ en ROB

Gezien de actualiteit van de laatste weken lijkt het voor de hand te liggen om vooral in te zetten op crisisnoodopvang. Willen we echter op duurzame wijze uit de asiel- en opvangcrisis komen, dan is het noodzakelijk om vooral te werken aan oplossingen voor de middellange (doorstroom) en langere ((semi)permanente huisvesting) termijn. De opvang van asielzoekers zou minder als crisis en meer als maatschappelijke opgave moeten worden aangevlogen.’ stellen de Ad (ACVZ) en de (ROB) in hun advies ‘Asielopvang uit de crisis’ (14 juni 2022)

Bron: <https://www.raadopenbaarbestuur.nl/actueel/nieuws/2022/06/14/advies-de-asielopvang-uit-de-crisis>

2. Asielopvang is een humanitaire opgave: de kerk voelt zich geroepen

Veel kerken willen graag iets betekenen in de opvang van asielzoekers, maar lopen tegen gebrek aan capaciteit of ruimte aan. Dat blijkt uit recent onderzoek van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN).⁵ Uit dit onderzoek onder 1500 lokale kerkgemeenten blijkt dat deze gemeenten wel een rol zien voor de kerk, maar niet beschikken over de ruimte of capaciteit. 60% van de kerken zou wel een

¹ NRC, 22 juli 2022: <https://www.nrc.nl/nieuws/2022/07/22/wachten-in-de-stank-van-poep-en-plas-a4137158>

² Nu.nl, 23 juli 2022:

<https://www.nu.nl/binnenland/6213322/veiligheidsregios-worstelen-in-veel-regios-nog-geen-plek-voor-statushouders.html>

³ RTL Nieuws, 23 juli 2022:

<https://www.rtlnieuws.nl/economie/opinie/column/5322855/nederland-zakt-voor-zijn-menselijkheidsexamen>

⁴ Bron: <https://vng.nl/nieuws/gemeenten-behalen-taakstelling-huisvesting-statushouders> (ledenbrief VNG 14 juli 2022)

⁵ Trouw, 7 juli 2022:

<https://www.trouw.nl/religie-filosofie/kerken-actief-bij-opvang-oekrainers-in-kampen-doen-ze-zelfs-alles~b60623cf/>

rol willen spelen in de opvang, door bijvoorbeeld het openstellen van kerkgebouwen voor opvang, maar slechts 15% geeft aan ook daadwerkelijk ruimte en capaciteit te hebben om dit te realiseren. Bij de gemeenten die aangeven wel plaats te hebben, gaat het om 1 tot 50 plekken.

PKN-directeur Jurjen de Groot: “Vanuit haar diaconale taak is de PKN gericht op maatschappelijke presentie. In onze complexe samenleving is dat op heel verschillende plekken buiten en binnen de kerkelijke kaders. Waar mogelijk zoeken we samenwerking met buitenkerkelijke partners. We participeren in uiteenlopende vormen van diaconale presentie. In professionele pastorale zorg en nabijheid is de kerk aanwezig tot in de haarvaten van de samenleving.”⁶

De Protestantse Kerk in Nederland (PKN)

De PKN heeft 1.577.429 leden, verdeeld over 1.521 gemeenten en is daarmee het grootste protestantse kerkgenootschap in Nederland. De gemeenten van de PKN hebben samen 2.149 kerkgebouwen in eigendom, waarvan er 1.225 een monumentenstatus hebben. In de PKN worden beproefde vormen van kerk-zijn aangevuld met experimentele vormen. De dienstenorganisatie van de PKN ondersteunt de kerk, de gemeenten en allen die daarbinnen werken. Daarbij verricht zij activiteiten in verbondenheid met andere kerken en maatschappelijke organisaties in binnen- en buitenland.

De PKN maakt deel uit van de Raad van Kerken in Nederland, die 19 kerkgenootschappen vertegenwoordigt met in totaal ruim 5 miljoen leden.

Bron: website PKN protestantsekerk.nl

3. Kamper Aanpak Ontheemden

Van de circa 300 Oekraïense vluchtelingen in de gemeente Kampen wordt ruim driekwart opgevangen door kerkelijke initiatieven. Dat gebeurt op ruim dertig kleinere locaties; het aantal bedden varieert van 3 tot 16 per locatie. Deze locaties beschikken over eigen opgang, sanitaire voorzieningen en een kookgelegenheid. Deze locaties worden gerund door kerkelijke vrijwilligers en ondersteund door de kerkelijke én burgerlijke gemeente in Kampen. De kerkelijke opvanglocaties voldoen aan de wettelijke vereisten voor een Gemeentelijke Opvang Oekraïne, waaronder brandveiligheid en hygiëne.

Publiek-private samenwerking

Met de kerkelijke opvanginitiatieven voor Oekraïners ‘Hulp4Oekraïne’ en de Hervormde Gemeente (PKN) ‘De Hoeksteen’ uit IJsselmuiden heeft de gemeente Kampen op 14 juli 2022 de samenwerking geformaliseerd door het tekenen van een publiek-private samenwerkingsovereenkomst. “Wij als overheid hadden deze opvang nooit zo goed kunnen regelen als de kerken en de vrijwilligers nu hebben gedaan.”, stelt de Kamper burgemeester Sander de Rouwe.

Bij de opvang worden kerk en gemeente bijgestaan en geflankeerd door diverse maatschappelijke partners zoals ondernemers, werkgevers, welzijnsorganisaties, sportverenigingen, zorgverleners en de cultuursector. Er is een brede betrokkenheid vanuit de lokale samenleving, in verschillende settingen en verbanden. “Naast de inzet van de kerken staat er een schil van mensen uit de sectoren onderwijs, zorg, welzijn, sport, cultuur en vele anderen om de opvanginitiatieven heen, die zich ook inzetten voor de vluchtelingen”, zegt de Kamper burgemeester.

⁶ PKN, Visienota ‘Van U is de toekomst’, pag. 49

Sociale samenhang

De kleinschalige opvang via de kerken leidt er ook toe dat de ontheemden snel onderdeel worden van de samenleving. Ze worden meegenomen naar sportactiviteiten, gaan samen de stad in of bezoeken de kerkdienst. De ontheemden in kleinschalige opvang vinden snel aansluiting bij de Nederlandse samenleving.

Bovendien ontstaat er draagvlak bij inwoners in wijken waar ontheemden worden opgevangen of gehuisvest in publiek-private opvanglocaties. Immers, ontheemden zijn onderdeel geworden van wijk, van de buurt en van de straat.

Buddy-systeem

De kerken in Kampen hebben niet alleen opvangplekken gerealiseerd, maar ook sociale begeleiding georganiseerd voor de Oekraïense ontheemden. De dragende kracht van deze begeleiding is het zogenaamde buddy-systeem. Daarbij is iedere Oekraïner aan een buddy uit de lokale gemeenschap gekoppeld. De buddy maakt de Oekraïner wegwijs in Nederland en de ontheemde kan bij de buddy terecht met vragen.

Ontmoetingsfonds

De gemeente Kampen steunt activiteiten die ontmoeting tussen ontheemden en de Kamper samenleving mogelijk maakt via het gemeentelijke Ontmoetingsfonds Ontheemden. Daarmee kunnen vrijwilligersorganisaties, verenigingen, stichtingen, geloofsgemeenschappen en particulieren uit de gemeente Kampen een bijdrage aanvragen. Daarmee worden ook de kerken gefaciliteerd in het organiseren van activiteiten voor 'hun' ontheemden.

Het beschikbaar stellen van overheids gelden heeft onderlinge samenwerking zeker versterkt, weet burgemeester Sander de Rouwe: *"Ze konden bij ons terecht met kosten, waardoor er een humuslaag van opgebouwde solidariteit ontstond."*⁷

Verbinding

De gemeente Kampen werkt aan een reeks portretten, waarin ontmoetingen tussen ontheemden en Kampenaren centraal staan. Met het publiceren van deze verhalen krijgen de vaak anonieme ontheemden een gezicht. Daarmee draagt de gemeente Kampen bij aan de verbinding tussen ontheemden en Kampenaren en werkt aan draagvlak voor een inclusieve samenleving waarin Kampenaren en ontheemden samen thuis zijn.

Vrijwillige inzet verduurzamen

Met het sluiten van de publiek-private samenwerkingsovereenkomst kwam financiering beschikbaar voor de kerkelijke opvanginitiatieven. Daarmee werd de opvang vanuit de kerken duurzaam beschikbaar. De kosten voor huisvesting zijn gedekt en er is financiële ruimte voor begeleidingsactiviteiten. Bovendien kwam er budget beschikbaar voor het inzetten van betaalde krachten, bijvoorbeeld voor de coördinatie van activiteiten. Daarmee werden vrijwilligers ontlast en konden de kerken zorg dragen voor een robuuste inzet.

De overheid als facilitator

'Samenredzaamheid' is het sleutelwoord voor het slagen van de Kamper Aanpak Ontheemden. De lokale overheid brengt, desgewenst op uitnodiging van de burgemeester, (partijen uit) de

⁷ Binnenlands Bestuur, 20 juni 2022:

<https://www.binnenlandsbestuur.nl/bestuur-en-organisatie/kampense-kerken-krijgen-rijks-geld-voor-opvang-oe-kraïense-vluchtelingen>

samenleving bij elkaar. Vanuit een ‘coalition of the willing’ ontstaat het benodigde commitment en een verenigde verantwoordelijkheid, voorafgaand aan de benodigde bestuurlijke besluitvorming. De overheid acteert vervolgens als gelijkwaardige partner, faciliteert hoogwaardige initiatieven en biedt ruimte voor eigen initiatief – ook buiten gebaande paden. Daarbij is wederzijds vertrouwen cruciaal.

De gemeente Kampen heeft gekozen voor een dienende rol en sluit aan bij wat er al is. Waar nodig geeft de gemeente informatie of legt verbindingen. Daarbij wordt er gehandeld vanuit een proactieve houding. Zo zijn uit verschillende sectoren, zoals onderwijs en zorg, mensen met expertise om tafel gevraagd om samen concrete vraagstukken op te lossen of zelfs vóór te zijn.

Het goede gesprek is hét instrument om voor alle partijen vinger-aan-de-pols te houden. De actieve samenwerking met diverse organisaties en verenigingen gaat gepaard met gezamenlijke overleggen, het organiseren van gezamenlijke bijeenkomsten en het uitbrengen van een gemeentelijke nieuwsbrief waaraan ook externe partners bijdragen. Daarmee halen we actief signalen op over de gang van zaken, dilemma’s die spelen en problemen die zich voordoen. De gemeentelijke overheid kan hierdoor heel snel en adequaat inspelen op obstakels rondom de toegang tot gezondheidszorg, (taal)onderwijs, en toeleiding naar de arbeidsmarkt. De korte lijnen zorgen ervoor dat er snel gehandeld kan worden en problemen veelal in de kiem gesmoord worden.

4. Kleinschalig asielmodel: landelijke introductie Kamper Aanpak Ontheemden

De Kamper Aanpak Ontheemden zoals die door de PKN en de gemeente Kampen voor de opvang van vluchtelingen uit Oekraïne is ingezet, kan tot op zekere hoogte worden gekopieerd voor de huisvesting van kleine groepen asielzoekers en/of statushouders. Voorwaarde is dat zowel de plaatselijke samenleving waaronder kerken als de gemeentelijke overheid hier achter staan. Zoals burgerlijke gemeenten onderling van elkaar verschillen, verschillen ook kerkelijke gemeenten van elkaar. Daarom is er geen blauwdruk te geven die op voorhand een succesvolle aanpak garandeert. De lokale context is bepalend voor de wijze waarop deze wijze van opvang gerealiseerd kan worden. Wel zijn er een aantal beginselen uit de Kamper Aanpak Ontheemden af te leiden, die gelden als kritische succesfactor en daarmee randvoorwaardelijk zijn voor het slagen van de invoering van kleinschalige publiek-private opvanglocaties op lokaal niveau.

Op vrijdag 1 juli was de landelijke PKN te gast in de gemeente Kampen. PKN-directeur De Groot: “Daar zijn goede ervaringen opgedaan met het faciliteren van de opvang van Oekraïense vluchtelingen door de kerken. Zulke voorbeelden verdienen navolging. Kleinschalige opvang is eenvoudiger te realiseren en levert meer op: kwalitatief betere opvang en meer maatschappelijke acceptatie.”⁸

Wat kan de kerk nog meer betekenen?

Ook als het gaat om crisisnoodopvang kan de kerk een rol van betekenis spelen. Kerken kunnen gemeenten namelijk helpen de plaatselijke crisisnoodopvang te laten slagen. Zij kunnen als geen ander het sociale netwerk activeren. Daarbij kunnen ze gebruik maken van beproefde instrumenten uit de Kamper Aanpak Ontheemden, zoals het *Ontmoetingsfonds* en een *dagbestedingsprogramma*. Daarvoor is nodig dat de lokale kerken tijdig geïnformeerd worden over waar en wanneer er een crisisnoodopvanglocatie wordt geopend. Zij zorgen dan voor activering van het lokale netwerk via kerkelijke ingangen en brengen de expertise in die is opgedaan tijdens eerdere (crisis)noodopvang.

⁸ Trouw, 28 juli 2022:

<https://www.trouw.nl/opinie/maak-asielopvang-kleinschalig-en-betrek-de-kerken-erbij~bbf424e6/>

Dagbestedingsprogramma crisisnoodopvang Kampen

Van 5 tot 19 juli 2022 heeft Kampen een crisisnoodopvang gerealiseerd. Voor deze periode is in no-time een dagbestedingsprogramma opgesteld dankzij de inzet van Wijz Welzijn en vrijwilligers. De activiteiten, gericht op zinvolle dagbesteding, versterken van autonomie en sport, konden worden bekostigd door het eerder genoemde Ontmoetingsfonds Ontheemden. Het programma was opgenomen in een meertalig [welkomstboekje](#).

5. Kritische succesfactoren Kamper Aanpak Ontheemden

De ervaringen in Kampen hebben geleid tot de volgende kritische succesfactoren:

1. Initiatief ontstaat uit en/of slaat aan in ondernemende kerkelijke gemeenschap;
2. Er is een ontvankelijk gemeentebestuur dat zich met durf en daadkracht dienstbaar wil opstellen aan wat lokaal voorhanden is;
3. Niet geprotocolleerd; regelarm, ruimte voor maatwerk, maar wel met waarborgen m.b.t. kwaliteit en veiligheid;
4. Er is (inter)kerkelijke samenwerking aanwezig of mogelijk; ook met andere organisaties voor de inzet van een flexibele schil uit het maatschappelijk middenveld, zoals onderwijs en zorg;
5. Lokale ondernemers zijn betrokken en dragen bij, bijvoorbeeld door het beschikbaar stellen van vastgoed, goederen en diensten;
6. Werken vanuit wederzijds vertrouwen en bereidheid tot samenwerking;
7. De opvang is voor zowel de kerkelijke én burgerlijke gemeente als de inwoners kostenneutraal. Bovendien zijn er op voorhand financiële middelen beschikbaar om de benodigde investeringen te kunnen doen in menskracht en materialen.

Deze kritische succesfactoren zijn tegelijkertijd ook randvoorwaarden voor het welslagen van de Kamper Aanpak Ontheemden in andere plaatsen.

6. Collectief en visie Thuisgevers

Wij zijn ervan overtuigd dat er een vruchtbare bodem is voor een succesvolle landelijke introductie van de Kamper Aanpak Ontheemden van 'samen thuisgeven' als uitweg uit de opvangcrisis. Vanuit onze kerkelijke en bestuurlijke contacten weten we dat meerdere gemeenten in den lande hiervoor openstaan. Uit onze eerste deskresearch blijkt bovendien dat in verschillende plaatsen één of meerdere van de kritische succesfactoren – al dan niet latent – aanwezig zijn.

Ons voorstel is dan ook: Onder de naam 'De Thuisgevers' functioneert een hybride en fluide collectief dat bestaat uit mensen van de Dienstenorganisatie PKN, ambtenaren en zelfstandigen met generieke dan wel specifieke ervaring met (onderdelen van) de Kamper Aanpak Ontheemden van 'samen thuisgeven.'

Met regelruimte en budget vanuit het Rijk voor de projectorganisatie, de lokale opvangplekken, brengen kwartiermakers van 'De Thuisgevers' partijen, personen en potentiële partners samen, inspireren ze en creëren een werkvorm die bijdraagt aan de lokale opvangopgave. Zij werken vanuit de bedoeling en weten sprankjes energie effectief aan te blazen. Ook fungeren zij als vraagbaak voor zowel ambtenaren als kerkelijk vrijwilligers in de pilotgemeenten.

Al naar gelang de vraag of het vraagstuk van de kerkelijke of burgerlijke gemeente kunnen wij vanuit 'De Thuisgevers' de benodigde expertise leveren. Dat kan variëren van advisering, begeleiding, coaching, intervisie, (tijdelijk) projectleiderschap tot het ontwikkelen van praktische materialen of

het oppakken en uitvoeren van concrete werkzaamheden, zoals het voeren van onderhandelingen, opstellen van contracten, uitwerken van een fonds, uitvoeren van communicatie etc..

Visie

Niemand kan zonder een thuis, ook al ben je hier tijdelijk. In Nederland verkeren veel mensen die huis en haard om wat voor reden dan ook achter hebben moeten laten. Ondanks de asielcrisis en de woningcrisis is het onze plicht zorg te dragen voor humane opvang. Thuisgevers willen vanuit compassie bijdragen aan een thuis voor ontheemden, met respect voor hun achtergrond, gelijkwaardig en aansluitend bij hun veerkracht.

Als we daarbij kunnen zorgen voor ontmoetingen tussen inwoners en ontheemden, zijn ze voor elkaar niet langer vreemden. We hebben gemerkt dat dat voor beide groepen verrijkend is. We vinden het belangrijk dat mensen, wat hun verhaal ook is en hoe tijdelijk ze hier ook zijn, zich welkom weten zolang ze in ons midden verkeren.

7. Voorstel landelijke introductie Kamper Aanpak Ontheemden

Om te komen tot het succesvol introduceren van de Kamper Aanpak Ontheemden in andere burgerlijke gemeenten kiezen we voor een proces van vijf fasen. Na iedere fase is het voor zowel JenV, de PKN en de gemeente Kampen mogelijk om het project bij te sturen. We starten met pilots om te bezien wat er nodig is om deze vorm van opvang dupliceerbaar en schaalbaar te maken.

De pilots worden begeleid en gevisiteerd door een flexibel team bestaande uit mensen van de Dienstenorganisatie PKN, mensen met praktijkervaring met de Kamper Aanpak Ontheemden, aangevuld met lokale expertise en vrijwilligers. Als een aantal pilots naar tevredenheid draait, stellen we landelijke intervisiegroepen in om van elkaar te leren.

Fase 0: standaardiseren Kamper Aanpak Ontheemden (juli – augustus 2022)

Fase 0 bestaat uit het analyseren, beschrijven en waar mogelijk standaardiseren van (principes uit) de Kamper Aanpak Ontheemden. Door interviews met betrokkenen (kerken en andere partners uit het maatschappelijk middenveld én opgevangen Oekraïners) brengen we de belangrijke bouwstenen in beeld. Daarnaast zullen opgedane ervaringen en ontwikkelde producten worden omgewerkt tot een stappenplan met praktische adviezen en bewerkbare materialen voor algemeen gebruik door derden.

Fase 1: verkenning en selectie pilot gemeenten (augustus / september)

Fase 1 bestaat uit het selecteren van vijf verschillende gemeenten in Nederland, waarvan we verwachten dat de introductie van kleinschalige opvang via publiek-private samenwerking kansrijk is. We kijken daarbij naar diversiteit als het gaat om de lokale kleur, zowel kerkelijk als politiek-bestuurlijk. We zoeken daarbij naar een actieve kerkelijke gemeenschap en een burgerlijke gemeente die openstaat voor deze pilot. Deze kerkelijke gemeenschap hoeft niet per se verbonden te zijn aan PKN.

Om vijf geschikte én diverse pilotplekken te selecteren, zullen we in samenspraak met JenV tien tot vijftien burgerlijke en kerkelijke gemeenten bezoeken. Deze selecteren we door middel van deskresearch en interviews, waarbij we kijken naar de aanwezigheid van de kritische succesfactoren.

Fase 2: kwartiermaken in pilotgemeenten (september –december)

Fase 2 bestaat uit een pilot in vijf verschillende gemeenten in Nederland, waarbij we opvang (helpen) realiseren voor asielzoekers en/of statushouders.

De Kamper Aanpak Ontheemden van 'samen thuisgeven' wordt dit najaar op vijf geschikt bevonden plekken geïntroduceerd en doorontwikkeld door een kwartiermaker die het project aanjaagt en begeleidt, totdat het zelfstandig draait. We sluiten daarbij aan bij wat lokaal voorhanden is. Door de opgedane ervaringen verfijnen we onze aanpak en maken deze kopieerbaar en schaalbaar.

Na het op gang brengen van 2 pilots houden we een tussenevaluatie met betrokken partijen en bespreken we het vervolg (september / oktober).

Fase 3: train-de-trainer en opschalen (september 2022- september 2023)

Tijdens een pilot lopen naast onze adviseurs en projectleiders tijdelijke ondersteuners mee die hand- en spandiensten verrichten. Zij worden werkenderwijs bekwaam gemaakt in de Kamper Aanpak Ontheemden, volgens het train-de-trainer-principe. Door 'dakpansgewijs' ervaren en onervaren mensen te koppelen en op te leiden, zal de aanpak door celdeling snel schaalbaar worden en kunnen we tempo en volume maken door in meerdere gemeenten tegelijk nieuwe initiatieven te starten.

Fase 4: verbreden naar andere structuren

Het introduceren van de Kamper Aanpak Ontheemden kan ook via andere sociale structuren worden gerealiseerd. In vele gemeenten werken kerken van verschillende denominaties samen. De Kamper Aanpak Ontheemden is dan ook niet beperkt tot 'PKN-gemeenten'.

Wanneer enkele pilots succesvol draaien, onderzoeken we of en zo ja hoe we onze scope kunnen verbreden naar andere (al dan niet kerkelijke) organisaties met een landelijke structuur.

Maatschappelijk betrokken en actief

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) concludeerde in 2019 dat Nederlanders die zich rekenen tot een religieuze stroming of groepering en regelmatig religieuze diensten bijwonen, vaker maatschappelijk actief zijn in het verenigingsleven en vrijwilligerswerk dan niet-kerkgangers.

Bron: website CBS <https://www.cbs.nl/nl-nl>